

Szemán László

TRIANON SORSÜLDÖZÖTTJEI

Menekültek és vagonlakók Nyíregyházán 1920-ban

A magyar menekülthelyzet Trianon előtt

Az első világháború alatt és utána több százezren menekültek Magyarországra az utódállamokból. Írásomban az 1920. évben Nyíregyházára érkezőkkel foglalkozom, elsősorban a lakhatási nehézségekkel való szembenézést és annak kezelését mutatom be. A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárában Nyíregyháza polgármesterének, valamint Szabolcs vármegye alispánjának fondjaiban található olyan iratok, amelyek bepillantást engednek a trianoni menekültválság helyi kezelésébe. A források töredékesek, nagy részüket kiselejtezték. A forráshiányt a Nyírvidék című lap plasztikus beszámolóí, részletes tudósításai némiképpen pótolják.

A szakirodalomban legtöbbször az Országos Menekültügyi Hivatal adataira hivatkozva 350 000 nyilvántartott menekültről olvashatunk: Romániából 197 035, Csehszlovákiából 106 841, a Szerb-Horvát-Szlovén Államból 44 903 és Ausztriából 1221 menekült jött a csonka Magyarországra.¹ A hivatalt 1920-ban alapították, így az 1919-es esztendőről nem rendelkezhetett megbízható adatokkal. Figyelembe véve azonban az 1918 novemberétől megindult menekülthullámot, az utódállamokból Magyarországra érkezettek száma elérhette a 400–430 ezer főt is.² 1918-ban az utódállamok katonai egységeinek megjelenése után először azok indultak meg az ország belső területei és a főváros irányába, akik egzisztenciájukban fenyegetettnek érezték magukat, közülük is elsőként az állam szolgálatában állók.³ A kisantant országok 1919-ben elkezdték az általuk megszállt területeken a magyar közigazgatás felszámolását, elindult az impériumváltás.

A Felvidéken a csehek 1919 februárjában a tisztviselők közül első lépésként a postahivataloknál dolgozókat kötelezték arra, hogy esküdjenek fel a csehszlovák törvényekre. Aki ennek nem tett eleget, azt felszólították, hogy 48 órán belül hagyja el a csehek által megszállt területeket. Lócsén egy cseh hadnagy látván, hogy ezt ennyi idő

¹ Csóti Csaba: Vagonlakók, barakklakók, menekültek. Rubicon, 2010. 4–5. sz. 54–59. (a továbbiakban Csóti, 2010.) 55.

² Szűts István Gergely: Elűzöttek. Menekültek, optánsok és vagonlakók. Rubicon, 2017. 7–8. sz. 52–61. (a továbbiakban Szűts, 2017.) 54.

³ Pálvölgyi András: Lehetetlen küldetés. A magyar migrációs politika kihívásai, 1900–1924. Századok, 2018. 1. sz. 127–144. (a továbbiakban Pálvölgyi, 2018.) 138–139.

alatt nem lehet végrehajtani, saját hatáskörben 8 napot adott a távozásra.⁴ A kiutasítottak bútorokat és egyéb vagyontárgyakat ekkor még nem vihettek magukkal, azokért később lehetett visszamenni.⁵ Kassáról 1919 márciusában 26 vagon indult el az első 600 kiutasított köztisztviselővel Miskolc irányába, a kassai menekültek már magukkal vihették bútoraikat, családtagonként 5 kg élelmiszert, 50 koronát és lebélyegezetlen pénzkészletüket.⁶ Egy család két vagon „kapott”, az egyikben laktak, a másikban bútoraik és további ingóságaik voltak.⁷ A csehek minden 21 és 25 év közötti férfit besoroztak, ezért az első kassai menekültek mellett több mint 300 sorozás elől menekülő magyar fiatal először gyalog Garadnáig szökött, majd vonattal jutottak el Miskolcig.⁸ Azoknak is el kellett hagyniuk a csehek által megszállt területeket, akik 1914. augusztus 1-je előtt nem a Magyar Királyság polgárai voltak.⁹

Erdélyben és a Partiumban a románok 1919 januárjában kezdték el a magyar tisztviselők elbocsátását. Az ispánokat katonai erővel bírták távozásra, a kisebb beosztású köztisztviselőket pedig esküre kötelezték.¹⁰ Többségük ezt megtagadta a IV. Hágai Egyezmény¹¹ III. részének 45. cikkelyére hivatkozva, amely kimondta: „*Tilos a megszállott terület lakosságát arra kényszeríteni, hogy az ellenséges Hatalomnak hűséget esküdjön.*”¹² Erdélyben 23 460 magasabb, 119 155 alsóbb fokú tisztviselő állt a magyar állam szolgálatában,¹³ bérüket ekkor még a magyar kormány állta, az újonnan kinevezett román prefektusok azonban ezt illetményként befizették a román kincstárba.¹⁴ Az esküt nem tett tisztviselőket azonnali hatállyal nyugdíj és végkielégítés nélkül elbocsátották,¹⁵ további elhelyezkedésüket úgy is nehezítették, hogy megtiltották egyes üzemekben való alkalmazásukat.¹⁶ A megszálló román vezetés célja a minél gyorsabb elrománosítás volt, így nem válogattak az eszközökben a magyar tisztviselők és értelmiségiek eltávolításakor: internálás, kilakoltatás, koholt vádak alapján történő letartóztatás, zsarolás, botozás, lakásrekvirálás és kiutasítás.¹⁷ Azoknak is csalódniuk kellett, akik letették az új impériumnak az esküt. A románok által kínált bér sokkal kevesebb volt a magyarnál, ráadásul nyugdíjra sem számíthattak, mert az a román

⁴ Dékány István: *Trianoni árvák*. Budapest, 2018. (a továbbiakban Dékány, 2018.) 182–183.

⁵ Uo.183–184.

⁶ Uo.185.

⁷ Uo.187.

⁸ Uo.187.

⁹ Uo. 293.

¹⁰ Uo. 191.

¹¹ A Hágai Egyezményeket Magyarország 1913-ban ratifikálta.

¹² 1913. évi XLIII. törvénycikk. Codex Hungaricus. Magyar törvények. 1913. évi törvénycikkek. Budapest, 1914. 316.

¹³ Dékány, 2018. 275.

¹⁴ Uo. 191.

¹⁵ Uo. 196.

¹⁶ Uo. 191.

¹⁷ Uo. 192.

tisztviselőknek nem járt, ugyanis őket kormányváltások után eltávolították állásukból.¹⁸

A magyar kormányok 1919 szeptemberéig az eskü megtagadására biztatták őket. Változás a Friedrich-kormány alatt állt be, amely ellenállásra csak Erdélyben biztatott, Felvidéken és Délvidéken a látszólagos beilleszkedésre adott utasítást. Később Huszár Károly miniszterelnöksége alatt már a tisztviselők lelkiismeretére bízták az eskü letételét, ugyanakkor azt is üzenték: a magyarság érdeke, hogy maradjanak helyben magyar tisztviselők is.¹⁹ A magyar kormány a helyben maradást azért is támogatta, nehogy a távozók miatt oly mértékben változzanak meg az etnikai arányok, hogy az tovább rontsa Magyarország tárgyalási pozícióit.²⁰ Bukarest szándéka ezzel ellentétes volt, ugyanis azt szerették volna elérni, hogy a magyarok minél nagyobb számban hagyják el az erdélyi városokat.²¹ Minden lakást rekvirálhatónak nyilvánítottak, ajtajukra az alábbi értesítést tették ki: „*A lakás el van rekvirálva, és 4 óra múlva legyen kész a költözésre.*”²² A tisztviselők mellett kiköltöztették a birtokosokat, az iparosokat, a kereskedőket és az értelmiségieket is. Arra is volt példa, hogy családokat többször is költözésre kényszerítettek, hogy így bírják rá őket az önkéntes távozásra a városból és Erdélyből egyaránt.²³

A kiutasított tisztviselők magyar hatóságok által ellenőrzött területekre való kitoloncolását repatriálásnak nevezték el.²⁴ A repatriálás visszahonosítást, jelen esetben a született magyarok csonka Magyarországra történő tömeges áttoloncolását jelentette. Az utazás komoly megpróbáltatások elé állította a menekülteket, ugyanis a vagonhiány miatt egy vagonba kettő vagy több családot is bezsúfoltak.²⁵ A román szervek több alkalommal visszatartották a szerelvényeket, nyílt pályán állították le azokat. A kitoloncoltakat folyamatosan zaklatták.²⁶ Amíg nem érték el a demarkációs vonalat, később a magyar határt, addig több állomáson csak azért kellett megállniuk, hogy valamilyen vámot számoljanak fel, fizetés hiányában elvittek egy-egy bútordarabot. Aki a titokban magával vitt koronával tudott fizetni, végső esetben az őket kísérő román katonáknál a legkedvezőtlenebb árfolyamon tudta lejre váltani, így tudta elkerülni azt, hogy „természetben” kelljen kifizetni a vámot. Ilyen esetek többször is megismétlődtek egészen addig, amíg lényegében egyes családoktól minden vagyontárgyat

¹⁸ Uo. 210.

¹⁹ Uo. 275.

²⁰ Pálvolgyi, 2018. 139.

²¹ Dékány, 2018. 276.

²² Uo. 276–277.

²³ Dékány, 2018. 277.

²⁴ Uo. 297.

²⁵ Uo. 299.

²⁶ Uo. 305.

elvettek.²⁷ Nemcsak a románok vetettek ki önkényesen vámot a vagyona, hanem a szerbek is nagy összegű illeték megfizetésére kötelezték a kitoloncolt tisztviselőket.²⁸

A Tanácsköztársaság alatt csak a proletárnak ítélt menekültekkel foglalkoztak, amely komoly elégedetlenséget szült a menekülők között.²⁹ Mindenre kiterjedően csak 1919 szeptemberétől foglalkozott a magyar állam a menekültkérdéssel, amikor határozat született egy budapesti székhellyel működő Béke-előkészítő Iroda és menekültügyi kormánybiztosság felállításáról,³⁰ majd 1920. április 19-én a magyar kormány létrehozta az Országos Menekültügyi Hivatalt, amelynek legfontosabb feladata a menekültek regisztrálása és támogatása volt.³¹

Menekültek Nyíregyházán

1920. március 10-én véget ért a tíz és fél hónapig tartó román megszállás Nyíregyházán,³² így a felszabadított területek is számításba jöhettek, mint ahová át lehetett irányítani a fővárosban összegyűlt menekültek tömegét. Lieber Endre menekültügyi kormánybiztos április 16-án a nyíregyházi polgármesternek írt levele első részében arról ad tájékoztatást, hogy a fővárosba nagyszámú menekült érkezett, akik közül sokan a lakásínség miatt vasúti vagonokban laktak. A Tiszántúl felszabadulásával egy rövid időre sikerült enyhíteni a gondokat, mivel 45-re csökkent a vagonlakó családok száma, most ismét 300-an vannak.³³ A kormánybiztos tájékoztatást kért a Nyíregyházán tartózkodó menekült közszolgálati alkalmazottakról, egyúttal közölte, akik el tudtak helyezkedni, azok fizetését a magyar kincstár állja. A munka nélkül maradtak 200 és 500 korona közötti rendkívüli segílyt kaphattak az ország teherbíró képességének megfelelően.³⁴ A nyíregyházi polgármesteri hivatal április 29-én kelt válaszlevelében 54 menekült közalkalmazottról és családtagjaikról, valamint további 100 fő menekültről ír. A város válaszában kiemelte, hogy a nyíregyháziak minden segítséget megadnak a menekülteknek, mint az tették 1916-ban is, azonban a jelenlegi

²⁷ Uo. 305–306.

²⁸ Uo. 308.

²⁹ Szűts István Gergely: Vasutas vagonlakók és a MÁV menekültpolitikája, 1918–1924. Múltunk. 2012. 4. sz. 89–112. (a továbbiakban Szűts, 2012.) 96.

³⁰ Szűts István Gergely: Optálási jegyzőkönyvek mint a trianoni menekültkérdés forrásai. Századok, 2018. 6. sz. 1237–1260. (a továbbiakban Szűts, 2018.) 1237.

³¹ Uo. 1238.

³² Margócsy József: Az őszirózsás forradalomtól a felszabadulásig. In: Nyíregyháza története. Szerk. Cservenyák László – Mező András. Nyíregyháza, 1987. (a továbbiakban Margócsy, 1987.) 169.

³³ Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár Bereg Megyei Levéltára (a továbbiakban MNL SZSZBML), V. 77. c. Nyíregyháza r. t. város (1929-től megyei város) polgármesterének iratai. Igazgatási iratok (a továbbiakban V. 77. c.) XIII. 1006/1920.

³⁴ Uo.

helyzetben az eddig ide érkezők ellátása is komoly terhet ró a városra.³⁵ A külföldiek kitoloncolása a városból folyamatos, amelyről a rendőrség rendszeres tájékoztatást ad, azonban az így felszabaduló lakásokat a helyi szegényeknek kínálják fel.³⁶ Nyíregyháza nem tudja egymaga fogadni az ide átirányítandó menekülteket és vagonlakókat, ezért is tájékoztatták Lieber Endrét arról, hogy Szabolcs vármegyében két településen: Kisvárdán 226, Újfehértón 136 lakásból kiköltöztették a külföldi állampolgárokat, így egy részüket oda kellene költöztetni.³⁷

A Nyíregyházán tartózkodó menekültek és vagonlakók névsorát tartalmazó első kimutatást 1920. április 20-án Scipiadesz Tibor pénzügyi számvizsgáló, a menekült közszolgálati alkalmazottak segélyezési akciójának vezetője készítette el, erre az 54 menekült tisztviselőt és családtagjaik számát tartalmazó listára hivatkozott a városvezetés a menekültügyi kormánybiztosnak írt levelében. Erdélyből 18-an, Felvidékről 14-en, Kárpátaljáról 13-an, Délvidékről 7-en érkeztek, 2 menekült származási helye nem ismert.³⁸ A tisztviselők egyharmada (18 fő) egyedülálló volt, közülük egyet Rakamazon helyeztek el, 36 menekültnek volt családja, hozzájuk 117 fő tartozott. Három család (12 fő) nem szorult segélyre, közülük egy négytagú család házat tudott vásárolni Nyíregyházán, két család (9 fő) barakkokba költözött be, hat család (35 fő) vasúti tehervagonokban lakott, a többi családot a város ekkor el tudta helyezni rendes lakásokban, szegényházakban, gazdasági épületekben, középületek és intézmények helyiségeiben.

Foglalkozás szerint 12-en a vasútnál dolgoztak (fékező, kalauz, kocsirendező, vasúti raktáros), 10-en valamilyen pénzügyőri állásban voltak (fővigyázó, szemlész, felügyelő, számtiszt), pénzügyi területen 7-en dolgoztak (tanácsadó, számvizsgáló, irodavezető), bírósági és ügyészségi tisztviselők 6-an voltak (járásbírósági irodatiszt, járásbíró, törvényszéki tisztviselő). 5 polgári iskolai tanár és igazgató, 2 ügyészségi fogházőr érkezett, a többiek egyéb tisztviselői munkakörben tevékenykedtek (irodatisztek, körjegyző, irodakezelő). A menekült tisztviselők közül többeket beosztottak a postához, a törvényszékhez, pénzügyi hatóságokhoz és az iskolákhoz, ugyanakkor sokaknak egyáltalán nem tudtak munkát adni.³⁹ A Nyírvidék hirdetései között 1920-ból találhatunk kifejezetten a menekülteknek szánt felhívásokat és hirdetéseket. Egy nyíregyházi lakó 1920. október 26-án a következő hirdetést jelentette meg: *„Ki volna hajlandó a vagonlakók közül özv. Balog Kálmánné háztartásában segédkezni? Fizetés megegyezés szerint. Szarvas u. 15.”*⁴⁰

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.

³⁹ Margócsy, 1987. 171.

⁴⁰ Nyírvidék, 1920. október 26. 4.

1920. április 20-án Scipiadesz Tibor a nyíregyházi polgármesterhez írott többoldalas levelében tíz javaslatot fogalmazott meg a menekültek megsegítésére:⁴¹

1. tiszta és féregmentes lakások kiutalása
2. 100-200 négyzetöl nagyságú kiosztandó földterületek juttatása
3. fejkvóta alapján burgonya, kukorica és bab vetőmagosztás
4. adjon a városi kertgazdaság a nyár folyamán zöldségpalántákat
5. heti egyszer a városi tisztviselőkhöz hasonlóan a menekült tisztviselők is kaphassanak húst
6. fejkvóta alapján kapjanak gabonát, amit a városi malom vámmentesen őrölgjön meg
7. cipőtalpak adományozása
8. ruha- és ágyneműk, bútordarabok és konyhai eszközök gyűjtése
9. Szabolcs vármegye 50 000 koronával támogassa a menekültügyi bizottságot
10. alakítsák szükséglakásokká a barakkokat.

Szabolcs vármegye a kért 50 000 koronát még áprilisban átutalta.⁴²

A legsürgetőbb problémát a menekültek lakáshoz való juttatása jelentette. Nyíregyházának, akár csak a többi városnak, a háború után lakáshiánnyal kellett megküzdenie. Az érkezőket úgy sem tudták lakásokhoz juttatni, hogy már 1920 tavaszán kiutasították az 1914 után beköltözött galíciai zsidókat, továbbá megtiltották vidékről a városba való beköltözést.⁴³ Az üres lakásokban, valamint a város tulajdonában lévő szükséglakásokban helyezték el a menekülteket.⁴⁴ Azokat, akiknek nem jutott valamilyen lakás, a vasúti vagonokban és az állomásépület első és másodosztályú jegyet váltott utasok részére fenntartott várótermeiben szállásolták el.⁴⁵ A Tiszántúlon hétről hétre több Erdélyből kitoloncolt menekült torlódott fel, mert a MÁV Szolnoktól nem szállíhatta tovább őket a fővárosba.⁴⁶

A vagonlakók élete az állomásokon és pályaudvarokon rendkívül nehéz volt. A higiéniai hiányosságok miatt egészségügyi korlátozásokat kellett bevezetni, mivel olyan fertőzések jelentek meg, mint a tífusz és a vérhas, ráadásul a zsúfoltság a rágcshalok elszaporodásának is kedvezett.⁴⁷ A vagonlakók ellátásáról ingyenkonyhák gondoskodtak, de voltak olyan vagonlakók is, akik saját maguk biztosították a fenntartásukat azzal, hogy házi- és haszonállatot tartottak. Saját városrészt alkottak az állomás külső vágányain álló tehervagonok, amelynek lakói – pénzhiány lévén – cse-

⁴¹ MNL SZSZBML, V. 77. c. XIII. 1006/1920.

⁴² Uo.

⁴³ Horváth Sándor: Az ellenforradalmi rendszer 25 éve. In: Nyíregyháza. Szerk. Cservényák László. Nyíregyháza, 1975. (a továbbiakban Horváth, 1975.) 41.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Margócsy, 1987. 171.

⁴⁶ Nyírvidék, 1920. szeptember 12. 2.

⁴⁷ Szűts, 2012. 109.

rekereskedelmet folytattak.⁴⁸ A vagonlakók állás és fizetés híján a kevés megmaradt értékeik eladásával is igyekeztek pénzhez jutni, így jelenhetett meg a Nyírvidéken a következő hirdetés: „32769. számú vagonban házi bútorok és konyhafelszerelés eladó, megtekinthető csütörtökön és pénteken 8–12 óráig.”⁴⁹ A vagonlakók gyermekei Nyíregyházán a helyiekkel együtt kezdték meg vagy folytatták félbeszakadt tanulmányaikat. Gyermekkorában nyíregyházi vagonlakó volt Kerekes László is, aki később az amerikai magyarok református tiszteletese lett. Családja Kolozsvárról származott, ő is ott született 1913-ban, de iskolai tanulmányait már a szabolcsi megyeszékhelyen kezdte meg.⁵⁰

A pályaudvarokon az élet az állandó vasúti forgalom miatt igen veszélyes volt, elő is fordultak súlyos balesetek.⁵¹ Mivel az életkörülmények rendkívül rosszak voltak a vagonvárosban, érthető, hogy a lakók megpróbálták mielőbb kikerülni onnan és nem várták meg a lakások hivatalos kiutalását. Nyíregyházán egy Ádám nevű vagonlakó vasutasnak saját pénzen sikerült házat vennie. Öröme azonban nem tartott sokáig, mert a Nyírvidék arról számolt be, hogy egy esős őszi napon kiköltöztették házából, ugyanis azt már korábban egy másik családnak kiutalták. A pórul járt vasutas visszatért a pályaudvarra, de addigra már elvontatták a vagonját, ezért egy fal nélküli pajtába költözött be, ahol a falakat bútoraiból helyettesítette.⁵²

Nyíregyháza az Országos Menekültügyi Hivatal debreceni kirendeltségéhez tartozott, a helyi megbízott dr. Székely Gyula királyi ügyész lett. A kirendeltség feladata az ellátás biztosítása mellett a lakhatási nehézségek kezelése, kapcsolattartás a városi és vármegyei elöljárókkal és a menekülteknek hivatalos ügyekben való segítségnyújtás volt. A hivatal címére kaptak értesítést és táviratot a menekültek, amely 1920. július 10-én a Nyírvidéken keresztül értesítette Ince Lenke erdélyi menekültet, hogy távirata van a Menekültügyi Hivatalban,⁵³ amely akkor a Nyírvízpalota harmadik emeletén működött.⁵⁴ A külföldről érkező adományokat is a hivatal osztotta szét a menekültek között. A svájci vöröskereszt által küldött ruha-, fehér- és ágyneműkre is a kirendeltségnél kellett leadni az igényeket.⁵⁵ Az Országos Menekültügyi Hivatal tanfolyamokat szervezett, munkaközvetítői feladatokat is ellátott, egész kis vállalatbirodalmat működtetett, amely egyrészt a foglalkoztatást, másrészt az olcsóbb vásárlást tette lehetővé a menekültek számára.⁵⁶

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Nyírvidék, 1920. október 26. 4.

⁵⁰ Amerikai Népszava, 1982. július 23. 22.

⁵¹ Szűts, 2012. 109.

⁵² Nyírvidék, 1920. szeptember 12. 2.

⁵³ Uo. 1920. július 10. 2.

⁵⁴ Uo. 1920. július 9. 2.

⁵⁵ MNL SZSZBML, V. 77. c. XIII. 1009/1920.

⁵⁶ Szűts, 2017. 55.

A hivatal számos jótékonyági gyűjtőakciót szervezett a menekültek segítésére, ezek közül kettő is említést érdemel. 1920 júliusában az Országos Menekültügyi Hivatal 10 000 jelvényt küldött Nyíregyházára, melynek darabját 10 koronáért árulták. November 9-én az elszámoláskor 936 jelvény eladásáról számoltak be, amely 9360 korona bevételt jelentett, a megmaradt jelvényeket visszaküldték Budapestre. Az akció sikertelenségét Nyíregyháza előljárai azzal magyarázták, hogy rövid idő alatt sok gyűjtés indult a menekültek számára.⁵⁷ Augusztusban a Délvidéki Liga által irányított gyűjtésbe kapcsolódtak be, az akció során több mint 11 000 koronát gyűjtöttek össze a nyíregyházi egyházi intézmények (óvodák, iskolák, gimnázium), az evangélikusok leányegylete, a Szabolcsi Hitelbank és a Nyíregyházi Általános Hitelintézet hozzájárulásával.⁵⁸

Magánadományokat is fogadott a nyíregyházi kirendeltség, a nagyobb összegek adományozóinak a hivatal nyilvánosan köszönetet mondott, mint például Gyulaházi Arthúr nyíregyházi lakosnak, aki minden hónapban 500 koronát juttatott el a menekülteknek, de Friedmann Miksa is adományozott 200 koronát.⁵⁹ Nemcsak pénzbeli, hanem természetbeni adományok is érkeztek, a tél közeledtével tűzifát is kapott a nyíregyházi iroda.

Hogy a menekülteket ne érje újabb hátrány, a hivatal arra kérte a nyíregyházi közigazgatási és rendőri hatóságokat, hogy tegyenek lépéseket a menekült gyerekek koldulása ellen, mert a helyi lakosság ezt zaklatásként élheti meg, ezzel „a menekültek személyét lealacsonyítják, másrészt pedig nagymértékben kompromittálják a menekültek érdekében kifejtendő országos akciót.”⁶⁰

Problémák és megoldási kísérletek

Az év hátralévő részében az országba való beáramlás oly mértéket öltött, hogy a kabinet 1920. október 1-jétől beköltözési tilalmat rendelt el. Bethlen István, aki a Menekültügyi Tanács vezetője volt, úgy vélte, meg kell akadályozni, hogy a határon túl maradt magyarok körében jelentősen csökkenjen az értelmiségiek aránya, a további nagy létszámú beáramlás társadalmi feszültségeket okozhat az amúgy is bizonytalan helyzetben lévő Magyarországon. A későbbi miniszterelnököt emiatt riválisai sokáig támadták.⁶¹ Az új rendelet értelmében családgyesítés, egyetemi tanulmányok folytatása, valamint bizonyított kutatások miatt érkezők esetében adott elvi beutazási lehetőséget.⁶² A bevezetett szigorításoknak köszönhetően hivatalosan csökkent az

⁵⁷ MNL SZSZBML, V. 77. c. XIII. 1009/1920.

⁵⁸ Uo. XIII. 2605/1920.

⁵⁹ Nyírvidék, 1920. december 5. 3.

⁶⁰ Uo. 1920. október 3. 2.

⁶¹ Szűts, 2018. 1238.

⁶² Uo.

áttelepülők száma.⁶³ Illegálisan továbbra is sokan próbáltak bejutni az országba, valamint a román hatóságok tovább folytatták a kitoloncolásokat. Arra is volt példa, hogy a határon a román vasút vagonjait el kellett hagyni, át kellett volna szállni a magyarokéba, de mivel a MÁV számára rendelet tiltotta a menekültek tovább szállítását, így a kiutasított magyarok egy időre a határ magyar oldalán rekedtek.⁶⁴

A vagonlakók megfelelő lakóházakban való elhelyezése komoly nehézségekbe ütközött. A kezdeti lelkesedést és elszántságot hamar felváltotta a reményvesztettség és a beletörődés. Országszerte lakáshiánnyal kellett szembenézni, az új házak építésének ügye lassan haladt. A Nyírvidék 1920. szeptember 1-jén még optimistán arról tudósított, hogy a kormányzat azokat a vagonlakó tisztviselőket, akik nem Budapesten teljesítenek szolgálatot, három napon belül vidéken kívánja elhelyezni, a fővárosban maradókat „*még e héten lakáshoz juttatják.*”⁶⁵ Az elhelyezés költségeit a lakások megadóztatásából tervezték fedezni. A Lipták Pál államtitkár által ismertetett terv szerint a négyszobás lakás negyedik szobájára 1000 korona adót vetnek ki, 5., 6. és 7. szobák esetén további ezer-ezer koronával nő az adóteher. A kormány ettől azt várta, hogy a szobaadók révén sok vagonlakót lehet üres lakásokban elhelyezni.⁶⁶ Ezzel párhuzamosan egy-két szobás lakások építését is megkezdte a kabinet, országszerte 6000 lakás építését vették tervbe, amelyeket novemberben át kellene adniuk a menekülteknek.⁶⁷ Mivel a lakásépítések lassan indultak meg, a helyi vezetők saját hatáskörben igyekeztek segíteni. Bencs Kálmán polgármester 1920. szeptember 7-én felhívást intézett Nyíregyháza lakosságához, melyet szeptember 10-én a Nyírvidék címlapon közölt. A polgármester a vagonlakók megsegítésére szólított fel úgy, hogy szeptember 11-ig be kell jelenteni „*a lakások nélkülözhetetlen részeit.*”⁶⁸ A lakások vagy lakásrészek rekvirálása azonban komoly társadalmi ellenállásba ütközött, ugyanis a rekvirálással kapcsolatban a háború és a román megszállás, valamint a „*dicsőséges 133 nap*” miatt rossz emléke volt a lakosságnak. Pisszer János építész a Nyírvidéken megjelent vezércikkében a jelenséget így írta le: „*Bármiféle szabályrendelettel, bármilyen kényszereszközzel szemben is a lakáskérdés megoldása csakis építéssel, lakások szaporításával érhető el. Ezt mindenki tudja, ezt régóta tudjuk, és mégsem épült eddig egy fia ház sem úgy, hogy a tulajdonos ne rettegett volna előre és az építkezés egész tartalma alatt, hogy mire elkészül a ház, elrekvirálják vagy ha már beköltözik is, hogy valakivel meg ne kelljen osztani a saját magának épített otthonát. Ez a rettegés élt, de ma él még fokozottabban és éppen ezért nem épít senki. Teljes joggal!*”⁶⁹ A helyzet kezeléséhez

⁶³ Uo.

⁶⁴ Szűts, 2012. 106.

⁶⁵ Nyírvidék, 1920. szeptember 1. 1.

⁶⁶ Uo. 3.

⁶⁷ Nyírvidék, 1920. szeptember 3. 1.

⁶⁸ Uo. 1920. szeptember 10. 1.

⁶⁹ Uo. 1920. október 20. 1.

hozzájárulna, írja később a cikkíró, ha az újonnan épülő házakat mentesítenék a rekvirálás joga alól, ugyanis 1920 nyarán még csak 25 vagonlakót kellett elhelyezni, ősszel újabb 33-nak sikerült lakást szerezni, ugyanakkor elhelyezésre várt még 34 család.⁷⁰

A menekültek számának folyamatos emelkedése miatt a városvezetés olyan gyors elhelyezési formákban gondolkodott, amelyek nem járnak nagyobb kiadással. Így merült fel, hogy közintézményekben is el lehetne helyezni néhány családot. 1920 októberében a város 18 család elhelyezését rendelte el. Első körben 3 családot a Vay Ádám utcai gyakorlóiskolába, 3-at a Széchenyi úti tanítóképző internátusban, 6-ot a huszárépület gazdasági épületének istállóiban kialakítandó szükséglakásokba kívántak elhelyezni.⁷¹ Ezeket az épületeket először lakhatóvá kellett tenni, aminek költségeit 3255 koronára becsülték. A munkálatok után be is költözhetek a kijelölt családok. A gyakorlóiskolába végül senkit sem költöztettek be, mivel ott népkonyhát alakítottak ki. Két család vidéken kapott lakást, a fennmaradó 7 családot a királyi törvényszék tárgyalótermeiben és váróhelyiségeiben szállásolták el.⁷² A Nyíregyházi Általános Hitelintézetet is megkereste a város, hogy nyújtson segítséget a vagonlakók elhelyezésében, ezt a pénzügyi intézet vezetése megfelelő helyiségek hiányára való hivatkozással elutasította.⁷³ Az iskolák üres tantermei továbbra is számításba jöttek, így ősszel az evangélikus gimnázium egyik üres rajztermében sikerült négy családot elhelyezni.⁷⁴ November elejére 18-ra csökkent a vagonlakók száma, őket dr. Székely Gyula, a menekültek ügyének nyíregyházi megbízottja a királyi törvényszék épületében kívánta elhelyezni, arra hivatkozva, hogy a bíróság bizonyos helyiségeket (pl. nagyterem, az esküdtek visszavonuló és várakozó szobái) nem használ. Szükség esetén további iskolák bevonását is tervezték, de ezúttal is voltak olyan menekült családok, akik szívesen mentek volna vidékre.⁷⁵

Az év utolsó hónapjaiban a menekültek elhelyezésére egyszobás szükséglakásokat alakítottak ki a barakk-kórházakból. A barakkokat még 1914-ben a Debrecen–Nyíregyháza–Kisvárd–Záhony vasútvonaltól nyugatra építették fel,⁷⁶ ahol kritikus időkből 3000 beteget ápoltak.⁷⁷ A háború után a karbantartás elmaradása miatt állapotuk gyorsan leromlott.⁷⁸ 1920. április 22-én a nyíregyházi városvezetés a hadügyminiszterhez fordult, hogy barakkok közül néhányat engedjenek át az akkor érkezett menekült közalkalmazottak és családjaik számára.⁷⁹ A Hadügyminisztérium július 3-

⁷⁰ Uo.

⁷¹ MNL SZSZBML, V. 77. c. XIII. 2696/1920.

⁷² Uo.

⁷³ Uo.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Nyírvidék, 1920. november 5. 1.

⁷⁶ Horváth Sándor: Ságvári-telepi krónika. In: Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás, III–IV. Szerk. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1992. (a továbbiakban Horváth, 1992.) 169.

⁷⁷ Margócsy, 1987. 169.

⁷⁸ Horváth, 1992. 177.

án adott válaszában a következőképp fogalmazott: „*az ottani barakkórház épületei katonai elhelyezés céljaira szükségesek és így a polgári személyek által jelenleg már elfoglalt barakkokon kívül újabb barakkok rendelkezésre nem bocsáthatók.*”⁸⁰ Összel Chaïke Herman miniszteri tanácsos, az Országos Lakásépítési Miniszteri Biztosságának tagja már úgy nyilatkozott, hogy Nyíregyháza az egyik olyan város, ahol megfelelő barakkokat találtak, amelyeket lakásokká lehet alakítani, de a költségekhez a városnak is hozzá kell járulnia. „*A tárgyalások jegyzőkönyvei döntés végett a miniszterhez kerülnek. A szándék helye szép is, de a tempó, az lassú nagyon. Hiszen már túl vagyunk október közepén is! Ha már elhatározott dolog, hogy a barakkok átalakításával kívánunk segíteni a lakáshiányon, akkor kezdjek meg sürgősen.*”⁸¹ November végén és december elején elkezdték a barakkok átalakítását egyszobás szükséglakásokká, amelyek munkálataival 1921 januárjában végeztek.⁸² Három sorban, soronként 15 család költözhetett be a barakklakásokba. A gyors építkezés, majd átépítés következtében ezek a lakások rendkívül rossz minőségűek voltak. Télen rendkívül hidegnek, nyáron pedig melegnek bizonyultak.⁸³ A rossz életkörülmények, valamint a túlszűfoaltság miatt ezt a területet egyszerűen csak Dzsungelként emlegették.⁸⁴ Aki tehette, elkerülte a nyomorteleppé változó barakknegyedeket, amelyeket gyakran „*vakondvárosoknak*” is neveztek.⁸⁵

A menekült tisztviselőkről és vagonlakókról 1920-ból csak az áprilisban készült kimutatás maradt fenn, többről tudjuk, hogy sosem készült el. Mikecz István szabolcsi alispán 1920. december 14-én kelt levelében felróta Nyíregyháza polgármesterének, hogy egyedül a megyeszékhely nem juttatta el a menekült közszolgálati alkalmazottak és tisztviselők névsorát.⁸⁶ Júliusban olyan részletességgel kellett volna elkészíteni a kimutatást, amely a személyes adatokon (név, születési név, eddig lakhely, származási hely) túl tartalmazta volna a korábbi állásokat és a már csonka Magyarországon betöltött állás megnevezését. Ezt több járás főszolgabírája el is készítette a megadott határidőre.⁸⁷ Megmaradtak a kisvárdai, a nyírbaktai és a tiszai járások listái, továbbá néhány községi kimutatás. Eszerint az Újfehértón és a Balkányban lévő menekült tisztviselők közül az egyik körjegyző, a másik állatorvos volt.⁸⁸

⁷⁹ MNL SZSZBML, V. 77. c. XIII. 1008/1920.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Nyírvidék, 1920. október 20. 1.

⁸² Horváth, 1992. 178.

⁸³ Uo.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Csóti, 2010. 59.

⁸⁶ MNL SZSZBML, V. 77. c. XIII. 1006/1920.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ MNL SZSZBML, IV. 411. b. Szabolcs, valamint Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék alispánjának iratai. Igazgatási iratok, 1870–1950. 8220/1920.

A vagonokban lakók száma szerte az országban folyamatosan változott, 1920 és 1923 között országszerte évente 1500–2000 vagonban laktak, ugyanennyi kocsiban voltak az ingóságai.⁸⁹ Az állam költségvetési forrásokból 1922 novemberéig 3869, zömében szoba-konyhás lakást építtetett, így a vagonlakók száma 1900-ra csökkent.⁹⁰ Az Országos Menekültügyi Hivatal szerint 1924-ben még 850 tehervagonban éltek vagonlakók,⁹¹ ami jelentős csökkenés, de az ő lakáshoz juttatásuk is még évekre telt.

1920-ban Nyíregyháza komoly nehézségek közepette, lehetőségeihez mérten igyekezett az ide irányított menekült magyarokon segíteni. A vesztes háború és a román megszállás következményeinek kezelése rendkívül nagy erőfeszítéseket igényelt, ráadásul a menekültválság és az ezzel szorosan összefüggő lakásínség megoldása a következő években is meghatározó maradt. 1921-ben az év minden hónapjában több tucat vagonlakó család várt még lakásra, a Nyírvidék hasábjain pedig élénk viták folytak a vagonlakások felszámolásáról és a nyíregyházi lakásrendeletéről. Az utolsó beszámoló a nyíregyházi vagonlakókról 1923. július 22-én jelent meg a Nyírvidékben, ekkor 42 vagonban laktak családok.⁹²

---

⁸⁹ Szűts, 2012. 107.

⁹⁰ Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Szerk. Honvári János, Budapest, 1997. 324.

⁹¹ Szűts, 2012. 107.

⁹² Nyírvidék, 1923. július 22. 1.